

Etički relativizam i njegove kritike

Lubina, Martina

Undergraduate thesis / Završni rad

2017

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Department of Croatian Studies / Sveučilište u Zagrebu, Hrvatski studiji**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:111:712417>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-09-06**

Repository / Repozitorij:

[Repository of University of Zagreb, Centre for Croatian Studies](#)

Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu

Odsjek za filozofiju

Etički relativizam i njegove kritike

Završni rad

Kandidat: Martina Lubina

Mentor: izv. prof. dr. sc. Tomislav Bracanović

Zagreb, rujna 2017.

SADRŽAJ

1. Uvod.....	1
2. Moralni relativizam.....	1
2.1. Argument iz različitosti.....	3
2.2. Formuliranje relativističke teze.....	4
3. Opravdanje teze moralnog relativizma.....	5
4. Zašto je moralni relativizam važan.....	7
5. Moralne implikacije relativizma.....	8
6. Tolerancija i poštovanje.....	11
6.1. Argument simetričnosti.....	12
7. Konzervativan ili progresivan.....	13
8. Zaključak.....	14
9. Popis literature.....	16

1. Uvod

Moralni je relativizam važan u mnogim sferama. Bitan je ponajprije filozofiji i etici, politici, ali i antropologiji i sociologiji. Antropološka otkrića su uvelike pomogla prihvaćanju moralnog relativizma kao ispravne pozicije opisujući običaje i navike različitih kultura. Ono što relativizam tvrdi jest da postoje temeljna moralna neslaganja u stavovima i principima u različitim grupama i kulturama, a samim time da ne postoji jedan univerzalni moral. Ne postoji univerzalan moralni kod na temelju kojega možemo suditi o običajima i navikama drugih kultura jer svaka kultura ima svoje moralne principe prema kojima je nešto dopušteno činiti ili nije.

Ipak, implikacije koje moralni relativizam nosi sa sobom podložne su brojnim kritikama. Upravo to je tema ovog rada.

Cilj ovog rada je izložiti tezu etičkog relativizma i njezina opravdanja, a potom i kritike njegovih implikacija. U radu ću se ponajviše oslanjati na dvije knjige, a to su „Moralni relativizam“ Neila Levya i „Realizam, relativizam, tolerancija“ Borana Berčića.

U prvom dijelu rada ću iznijeti definicije moralnog relativizma i argument iz različitosti, a potom i formulacije relativističke teze. U drugom dijelu rada bit će riječi o opravdanju relativističke teze i protuargumentima za različite načine njenog opravdanja. Nadalje, u trećem dijelu rada bavit ću se razlozima koji relativizam čine važnim u raspravi o moralu. U četvrtom dijelu rada, bit će riječi ostvarnim moralnim implikacijama relativizma. Nadalje, u petom dijelu rada ću se baviti tolerancijom kao implikacijom relativizma. U posljednjem dijelu rada, bavit ću se implikacijama koje relativizam ima na politička stajališta svojih zagovornika.

2. Moralni relativizam

Prije rasprave o etičkom relativizmu treba ga definirati, ali i razmotriti zašto je bitan u filozofiji morala.

Definiranje pojma moralnog relativizma možemo započeti trima tezama koje daju odgovor na pitanje o tome koliko ispravnih morala ima. Ako je odgovor da postoji samo jedan ispravan moral, riječ je o tezi koja se naziva „moralni apsolutizam“. Teza prema kojoj ne

postoji niti jedan ispravan moral naziva se „moralni nihilizam“. Ako je odgovor na pitanje koliko ispravnih morala ima taj da postoji više nego jedan ispravan, riječ je“ moralnom relativizmu“ (Berčić 1995: 51).

Pojman za etički relativizam kaže da je koncepcija prema kojoj nema univerzalno moralnih principa. Oni su, u odnosu na individualni i kulturni izbor, relativno valjani. Ladd također kaže da moralna ispravnost varira u odnosu na društva te da nema univerzalno valjanih standarda. Kao osnovnu motivaciju za prihvaćanje relativizma uzima se različitost običaja različitih društava. Pregledom različitih društava i njihovih moralnih kodova uviđa se da moralni kod civilizacije kojoj se pripada nije jedini i da su stoga svi postojeći moralni kodovi dobri. Zbog toga ih se ne može osuđivati. Herskovits pak sugerira da trebamo biti tolerantni prema drugim kulturama jer je moral relativan u odnosu na kulturu, a nemamo temelj za kritiziranje moralnih kodova drugih kultura (prema Berčić 1995: 53).

Levy (2004: 19) se osvrće i na epistemološki relativizam prema kojemu su sve spoznajne tvrdnje istinite ili neistinite samo u odnosu na neki standard. Međutim, ta tvrdnja epistemički relativizam čini proturječnim samome sebi. Naime, ako su sve spoznajne tvrdnje istinite samo u odnosu na neki standard, onda je i ta činjenična tvrdnja istinita u odnosu na neki standard ili okvir. Kako bi relativisti u pogledu znanja izbjegli to proturječje mogu izmijeniti tu tvrdnju. Tako mogu reći da su sve činjenične tvrdnje istinite u odnosu na neki standard osim upravo ove tvrdnje. Ipak, ako postoji jedna tvrdnja koja je iznimka epistemičkom relativizmu, može ih postojati još. Zbog toga je epistemički relativizam neplauzibilan.

Moralni relativizam Levy (2004: 18) definira spajanjem dviju teza. To su:

1. Moralne tvrdnje su istinite samo u odnosu na neki standard ili okvir.
2. Sam taj standard ili okvir nije isključivo opravdan.

Prvom tvrdnjom moralni relativizam izbjegava proturječnost koja predstavlja problem za epistemički relativizam. To da su moralne tvrdnje istinite samo u odnosu na neki standard nije moralna tvrdnja te stoga izbjegava problem kontradikcije (Levy 2004: 21).

2.1. Argument iz različitosti

Jedan od argumenata za moralni relativizam je „argument iz različitosti“ prema kojemu nije moguće postojanje samo jednog ispravnog morala ako imamo u vidu koliko zaista postoji različitih morala. Apsolutist smatra tezu relativista apsurdnom kao što i relativist smatra tezu apsolutista apsurdnom. Raspravu treba stoga započeti određivanjem biti i porijekla morala – njegovim opravdanjem. Rezultat rasprave ovisi o etičkoj koncepciji. Moralni apsolutist, koji tvrdi da to kakav svijet *jest* nema veze s time kakav svijet *treba biti*, kao koncepciju uzima autonomnu etiku. Relativizam opisuje svijet onakvim kakav on doista jest, dok moralni apsolutizam i nihilizam to ne čine. Relativist tako kao etičku koncepciju uzima naturalizam smatrajući da je plauzibilniji (Berčić 1995: 54-55).

Relativist, da bi obranio svoju tezu, mora dokazati da postoje temeljna moralna neslaganja, odnosno, da su razlike u moralnim stavovima posljedica neslaganja moralnih principa. Kao primjeri za tezu relativizma navode se, već spomenuta, ritualna ubojstva i ljudske žrtve. U primitivnim civilizacijama takav običaj je odobren. Isto tako, u Indiji su hinduisti prinosili ljudsku žrtvu božici Kali. Svrha žrtve bila je otkloniti nesreću do koje bi došlo ako se žrtva ne bi pridonijela. Također, žrtva je najčešće netko koga bi zajednica smatrala vrijednim. Tu se radi o različitim moralnim stavovima do kojih je došlo zbog neslaganja u vjerovanjima o činjenicama, a ne o moralnim principima. Takve razlike nisu relevantne za raspravu. Isto tako nisu relevantne ni razlike u moralnim stavovima do kojih je došlo uslijed neslaganja u interesima. Ako je osoba koja donosi moralni sud osobno zainteresirana za ono o čemu donosi sud, onda ona ima razloga vjerovati da to čini kako bi opravdala svoj interes, a ne zato što vjeruje u moralni princip na koji se poziva. Nadalje, postoje različitosti do kojih je došlo zbog različitosti u okolnostima u kojima grupe žive. Apsolutisti takve različitosti u moralnim stavovima objašnjavaju kao posljedicu različitosti ne-moralne prirode. To bi, na primjer, bili oceubojstvo ili čedomorstvo. U nekim društvima, iako okrutni, takvi običaji nisu neopravdani. Vezano uz primjer oceubojstva, Berčić navodi da se takva ritualna lišavanja života najčešće izvršavaju na molbu osobe koja će biti lišena života. Jedna te ista vjerovanja o moralnim principima mogu dovesti do različitih moralnih stavova uslijed različitih okolnosti (Berčić 1995: 56-57).

2.2. Formuliranje relativističke teze

U ovom dijelu rada iznijet ću različite formulacije relativističke teze i načine na koji je relativisti opravdavaju.

Prema moralnom apsolutizmu, ako je X ispravno, ispravno je za uvijek i za svakoga. Nešto je ispravno ako je, prema religijskoj etici, tako bog zapovjedio ili, prema utilitarizmu, ako uvećava ukupnu količinu sreće. Ako treba činiti sve i samo ono što je ispravno, svatko to treba činiti – svatko treba činiti X (Berčić 1995: 59).

Kao što ističe Berčić, moralni relativizam nastaje kao reakcija na apsolutizam i stoga se najbolje vidi u usporedbi s njim. Za razliku od apsolutista, relativizam nalaže da X ne može biti ispravan naprosto, nego je, ako je ispravan, X uvijek ispravan za nekoga, negdje, nekada. Ispravnost sudova ovisi o tome tko ih, kada i gdje izgovara. X je tako, prema relativistima, „ispravno za osobu O akko [ako i samo ako] je X u skladu s moralnim kodom grupe kojoj pripada“. Međutim, iz takve teze, u konjunkciji s propozicijom prema kojoj svatko treba činiti sve i samo ono što je ispravno, dobiva se propozicija koja glasi: „Svatko treba činiti sve ono i samo ono što je u skladu s moralnim kodom grupe kojoj pripada.“ Ili „Svatko treba slijediti pravila grupe kojoj pripada“ (Berčić 1995: 60-61).

Termin „svatko“ je apsolutistički. Stoga, tvrdnje prema kojima ne postoje univerzalni moralni principi, ali i da takav princip postoji, čine kontradikciju (Berčić 1995: 61).

Prihvatanje moralnog relativizma, nadalje, može voditi u moralni nihilizam. Prema tezi relativizma, Adolf Hitler je bio u pravu jer je masa odobravalala njegovo djelovanje. Stoga tezu treba modificirati. Pošto civilizacija ne može biti ta u odnosu na koju je nečiji moralni kod ispravan, relativist može dodati vrijeme. Grupe se tijekom života mogu mijenjati. Tako, prema modificiranoj tezi „svatko u t trebao bi slijediti pravila grupe kojoj u t pripada“ (Berčić 1995: 61-62).

Ipak, navedena teza klizi u subjektivizam i treba je opet modificirati. Tako se može reći da svatko treba činiti ono što misli da je dobro činiti, ali prema toj tezi bi svi ljudi bili jednako dobri. Također, stavovi se mogu mijenjati jednako kao i grupe. Prema tome, svatko u t treba činiti ono što u t misli da treba činiti. Isto tako, netko može ne imati moralni kod ili tvrditi da ga nema, a netko može imati nekonzistentan moralni kod. Za osobu X može biti i dobro i loše u odnosu na njegov moralni kod. Stoga bi teza glasila: „X je ispravno i neispravno za O u t akko O u t ima inkonzistentan moralni kod.“ Stoga, kako teza moralnog

nihilizma glasi da ne postoji takvo X koje je ispravno, čini se da prihvaćanje relativizma vodi u nihilizam (Berčić 1995: 63-64).

U slijedećem dijelu rada ću prikazati opravdanje za relativističku tezu, ali i razloge zašto ni jedan od načina opravdanja nije dobar.

3. Opravdanje teze moralnog relativizma

Relativisti nude opravdanje za svoju tezu na nekoliko načina:

1. Nikakvo opravdanje

Čini se da relativisti izbjegavaju dati opravdanje za svoju tezu tako što relativizmom pobijaju apsolutizam. Međutim, najčešći razlog zbog kojega ne nude opravdanje jest miješanje deskriptivne i normativne razine relativizma. Čak i Pojman, odvajajući opisnu prirodu kulturnog relativizma i normativnost etičkog relativizma čini neobrazložen skok s „jest“ na „treba“, smatra Berčić. Naime, u onome što Pojman kaže, a to je da „[m]oralna ispravnost i neispravnost postupaka variraju od društva do društva, dakle, ne postoje univerzalni moralni standardi prihvaćeni u svim društvima“, prisutno je miješanje deskriptivnog i normativnog. To, kaže Berčić (1995:64-65) stvara dojam da je teza relativizma bolja od teze apsolutizma.

2. Običaji

Ako se moralne stavove interpretira kao običaje, a običaje se ne mora opravdavati, onda se ne mora opravdavati ni moralne stavove. Međutim, to ne govori da su različiti morali jednako ispravni. Ako se moral reducira na običaj odbacuje se normativni aspekt morala (Berčić 1995: 65-66).

3. Instrumentalističko i funkcionalističko opravdanje

Ako je dobro ono što zadovoljava interese, onda je to dobro krajnje dobro. Međutim, te stvari su dobre upravo zato što zadovoljavaju interese. Tako instrumentalizam predstavlja prikriveni hedonizam. Ako zadovoljavanje svih interesa vodi prema jednoj stvari zajedničkoj svima, primjerice sreći, riječ je o apsolutističkoj koncepciji. Nadalje, ako je, prema funkcionalističkoj tezi, X ispravno za C akko C smatra da je X ispravno, onda je počinjena naturalistička pogreška. C može biti u zabludi. Također, opravdanje je utilitarističko i apsolutističko jer, ako

je ispravnost X-a opravdana pridržavanjem članova C-a da čine X, C čini X kako bi se došlo do željenih ciljeva (Berčić 1995: 66-68).

4. Skeptičko opravdanje

Poanta skeptičkog argumenta je u tome da se ne može dokazati da su moralni principi valjani za bilo koga. Ako se oni ne mogu opravdati, nema razloga postupati u skladu s njima. Osim što u pitanje dovodi moralni relativizam, skepticizam u pitanje dovodi i apsolutizam. Relativizam, uz to da nema univerzalno valjanih principa, treba dokazati i da postoje opravdani moralni principi. Međutim, pod pretpostavkom skepticizma nemoguće je dokazati da postoje opravdani moralni principi. (Berčić 1995: 68-69).

5. Kontraktualističko opravdanje

Ono što bi kontraktualističko opravdanje trebalo ponuditi, smatra Berčić, jest opravdanje svakog postojećeg morala. Ako opravdanje ne opravdava sve sudove nekog moralnog koda, one neopravdane treba odbaciti. Prema koncepciji koja kaže da bi moral u cijelosti trebao biti opravdan dogovorom ne bi postojala točka izvan dogovora s koje bi se on moralno mogao kritizirati. Ipak, moralno je moguće kritizirati ugovor. Nadalje, ako je ugovor sklopljen s ciljem da svima bude bolje, onda je riječ o utilitarističkoj, odnosno, apsolutističkoj koncepciji (Berčić 1995: 69-70).

6. Metodološko opravdanje

Da bi moralni kod bio dobro utemeljen, prema Geoffreyu Harrisonu, on mora zadovoljiti pet uvjeta. Tih pet uvjeta su: (1) „nijedno posljednje načelo ne smije biti analitičko“, (2) „[j]edan moralni sistem trebao bi biti u sebi konzistentan“, (3) „[s]istem bi trebao biti primjenjiv na sve ljude“, (4) „[u] slučaju da imamo dva rivalna, moralna sistema, onom koji je primjenjiv na šire oblasti ljudskih izbora i akcija trebalo bi dati prednost“ i (5) „[p]ošto morali imaju ljudske svrhe, trebalo bi ili da je fizički ili psihički moguće da ljudi žive suglasno njihovim zahtjevima“ (prema Berčić 1995: 70-71). Međutim, metodološkim opravdanjem ne može se dokazati da su moralni kodovi opravdani takvi kakvi jesu, jer kada bi se moralne kodove modificiralo tako da zadovoljavaju svih pet uvjeta to više ne bi bili isti moralni kodovi (Berčić 1995: 72).

4. Zašto je moralni relativizam važan

Širok pojam moralnog relativizma može se bolje shvatiti ako se podijeli na nekoliko međusobno povezanih podvrsta. Levy (2004: 21-23), slijedeći Richarda Brandta, kao podvrste navodi deskriptivni relativizam, relativizam moralnih zahtjeva i metaetički relativizam.

Deskriptivni relativizam odnosi se na različitost običaja i vjerovanja. Ruth Benedict, primjerice, navodi da je ono što se smatra normalnim definirano kulturom. Ono što je normalno je i dobro – navike koje je odobrilo društvo. Standardi većine pojedinaca u društvu oblikovani su kulturom tog društva. Abnormalno je, dakle, ono što nije dio ljudskog ponašanja u tom društvu (Benedict 2001: 86-88).

Različite kulture (ili pojedinci) imaju različita temeljna moralna načela. Ipak, deskriptivni relativizam je istinit samo ako se suprotstavljenost moralnih načela zaista odnosi na temeljna načela. Naime, suprotstavljenost različitih načela često se može objasniti neslaganjem oko činjenica na kojima ta načela počivaju. Nadalje, relativizam moralnih zahtjeva pretpostavlja istinitost deskriptivnog relativizma. Prema njemu, zahtjevi moralnosti razlikuju se od kulture do kulture, od skupine do skupine (Levy 2004: 21-22).

Treća podvrsta moralnog relativizma jest metaetički relativizam. Prema njemu, moralni sudovi nisu niti apsolutno istiniti niti apsolutno lažni. Istinitost metaetičkog relativizma pretpostavlja istinitost relativizma moralnih zahtjeva. Prema tome, postoje temeljna moralna načela koja su obvezujuća nekim ljudima, a drugima nisu. Tako mogu postojati izjave koje neki smatraju istinitima, a drugi ne. Međutim, niti jedni niti drugi ne griješe (Levy 2004: 22-23).

Relativizam tako vodi do proturječnog zaključka: jedna moralna tvrdnja je u isto vrijeme istinita i neistinita. Levy kaže da, ukoliko je istinit, moralni relativizam predstavlja uznemirujuću doktrinu. Aztečki religijski život, na primjer, zahtijevao je ljudsku žrtvu kao dužnost prema bogovima. Nadalje, slučajeva masovnih pokolja ili drugih običaja koji krše ljudska prava bilo je i u nedavnoj prošlosti, ali i danas. Primjer su etnička čišćenja na području Balkana i Ruande u devedesetim godinama prošlog stoljeća. U nekim afričkim zemljama postoji praksa genitalnog sakaćenja djevojčica. Žene na Bliskom istoku bore se s

ekstremno seksističkim zakonima koji im brane slobode koje, na primjer, imaju žene u Europi (Levy 2004: 23-25).

Odgovor kakav bi relativist dao na ovakve primjere bio bi da se ne smijemo miješati u moralne standarde drugih te da ne možemo govoriti da su naši standardi bolji od njihovih. Primjere bi objasnio pozivajući se na obveze ljudi koji provode spomenute aktivnosti pravdajući tako sakaćenje i masovne pokolje. Osuđivanje tih aktivnosti zahtjev je vlastite kulture, a ti zahtjevi nisu bolji ili lošiji od zahtjeva drugih kultura (Levy 2004: 25).

William Graham Sumner tako navodi da su običaji nekog naroda uvijek dobri, odnosno, standardi onoga što je dopušteno i nije dopušteno u njihovim su običajima. Ljudi nikada nisu imali običaje koji narušavaju njihove interese, već one koji služe interesima društva. Sve standarde koje se želi prosuđivati na određenom mjestu u određeno vrijeme mora se prosuđivati prema standardima tog mjesta i vremena (Sumner 2001: 75-76). Dakle, ako je relativizam istinit, nema apsolutnog standarda prema kojemu bi, primjerice, mogli osuđivati masovna ubojstva – sve je prihvatljivo. Taj nedostatak standarda kojeg promiče moralni relativizam izaziva potrebu za njegovim pobijanjem. Protivnicima moralnog relativizma izbjegavanje osuđivanja užasnih događaja u drugim kulturama daje motivaciju za ukazivanje na to da relativizam time podržava užasne događaje u drugim kulturama.

Ni same zapadne države nisu izuzete od unutarnjih moralnih neslaganja. Levy kao primjere takvog suprotstavljanja navodi pitanje pobačaja, znanstvenih pokusa na životinjama i poligamiju. Kao reakciju relativista na takve primjere navodi da se, kao kod slučajeva pokolja i obrezivanja djevojčica, ne može zauzeti neutralan stav. Moralni stav se ne može izbjeći – poligamija i pobačaj mogu biti ili dopušteni ili zabranjeni, zlostavljanje životinja možemo ili prihvatiti ili zabraniti (Levy 2004: 26-27). Relativizam se, ističe Levy (2004: 30), često opravdava tolerancijom. Ako vjernici toleriraju druge religije ne pozivajući na promoviranje samo svoje religije, takvu tolerantnost treba pokazati i prema drugim moralnim standardima.

Prije razmatranja promiče li moralni relativizam toleranciju ili ne, u slijedećem dijelu rada ću se posvetiti stvarnim implikacijama koje moralni relativizam ima na filozofiju morala.

5. Moralne implikacije relativizma

Ako je moralni relativizam istinit, on mora imati nekakav utjecaj na filozofiju morala.

Relativisti smatraju da naše moralne standarde tek treba dokazati i da zbog toga ne možemo suditi i osuđivati običaje drugih kultura. Relativizam promiče toleranciju. Međutim, trebalo bi razmotriti stvarne moralne implikacije relativizma. Levy (2004: 50) navodi da nam „moralni relativizam onemogućava nužnu kritiku kršenja ljudskih prava“ te da „suđenje o drugim kulturama nije prvi korak na putu do genocida, već je riječ o nužnom uvjetu za pružanje pomoći žrtvama nepravde.“

Carl Wellman također se pita što kulturalni relativizam, ako je istinit, implicira. Navodi nekoliko točaka koje mogu zanimati filozofiju morala. Prvi su običaji. Navike koje su relativne ovisno o kulturi, a pojedinac ih treba poštovati. Ipak, reći da je nešto dobro ili loše zato što je u skladu s običajima ili nije, nije dobra interpretacija. U svakom društvu postoji opcija reforme ili unapređivanja običaja (Wellman 2001: 107-108).

Primjer su reformatorski pokreti. Ako nisu bili u skladu s moralnim načelima tog doba, onda njihovo djelovanje nije bilo dopušteno. No kada bi uspješno proveli reformu, stajalište reformatora postalo bi moralno i dopušteno. To potvrđuje da su razlike u moralnim načelima prisutne i unutar jedne kulture.

Dakle, član društva ne mora uvijek poštovati običaje, ali treba razmišljati o utjecaju svojeg neposluha. Također, konformizam nije najbitnija dužnost članova društva. Prema tome, ako običaji ne čine djelovanja dobrim ili lošima, činjenica da drukčija društva imaju različite običaje ne implicira da je jedno te isto djelovanje relativno u odnosu na različita društva (Wellman 2001: 109).

Druge su institucije. Ako su društvene institucije relativne o kulturi, ne smije se prisvajati tuđe ili nametati vlastite institucije drugim kulturama. Iako je kroz povijest prisvajanje ili nametanje institucija dovodilo do uništavanja institucija, ponekad je ono bilo korisno. Društva stoljećima posuđuju jedna od drugih, navodi Wellman. Prema tome, neopravdano je zaključiti da institucije, iako relativne, ne treba dijeliti ili posuđivati (Wellman 2001: 109-110).

Ljudska priroda je treća. Enkulturaciona može oblikovati čovjeka unutar određenih granica. Granice mogu postojati zbog toga što određeni dijelovi ljudske prirode nisu uopće plastični ili su svi dijelovi samo umjereno plastični. Ono što čovjek postaje uvjetovano je njegovom prirodom i enkulturacijom. Stoga bi kulturna relativnost mogla biti stvar stupnja. Ako postoje granice plastičnosti ljudske prirode, one isključuju neke oblike djelovanja ili

karaktera. Ljudska priroda može jedenje učiniti neizbježnim, ali kako, kada i što jedemo ovisi o nama (Wellman 2001: 110-111).

Četvrta su djela. Isti oblik djelovanja može pokazivati razlike ovisno o tome u kojem je društvu izvršeno. Na primjer, ako Eskim ubije svog starog roditelja, on to čini kako bi osigurao dovoljno hrane za svoju obitelj, ali ako je riječ o članu našeg društva, posljedica toga bit će samo veći luksuz. Priroda djelovanja je relativna. Je li djelovanje dobro ili loše ovisi o socijalnom kontekstu. Ipak, to ne znači da jedno djelovanje može biti i dobro i loše. Čedomorstvo, na primjer, u nekim društvima može biti nužno da bi se regulirala veličina obitelji i količina hrane. Međutim, ako je čedomorstvo loše u našem društvu, a prihvatljivo u drugome, to nije zato što je takvo djelovanje uobičajeno ondje, već zbog posljedica koje ono sa sobom nosi (Wellman 2001: 111-112).

Ciljevi društva su peti. Jedno društvo (ili grupa ili pojedinac) može težiti materijalnom bogatstvu, drugo socijalnom prestižu, a treće može težiti izbjegavanju opasnosti. Ova činjenica, navodi Wellman, temelj je tvrdnje da se ne mogu uspoređivati vrijednosti djelovanja ili institucija različitih društava koja počiva na pretpostavci da se krajnji rezultati djelovanja ne mogu mjeriti. Međutim, čini se da su određeni krajnji rezultati djelovanja vrijedniji od drugih. Na primjer, možemo reći da je užitak, kao krajnji rezultat djelovanja, intrinzično bolji od boli (Wellman 2001: 112).

Kao šestu točku interesa Wellman navodi vrijednost iskustva. Ono je određeno enkulturacijom, a time je i kulturno relativno. Razlika u vrijednosti dolazi od razlike u iskustvima. Priroda nečijeg iskustva ovisi o enkulturaciji, ali i o utjecaju koji određena situacija ima na iskustvo. Prema tome, ista vrsta objekta ili situacije može imati različite vrijednosti ljudima iz različitih kultura. (Wellman 2001: 113).

Moralni osjećaji također su kulturno relativni. Međutim, ako odobravanje ili neodobravanje nekog djelovanja to djelovanje čini moralno dobrim ili lošim, ne bi bilo potrebe za opravdavanjem zašto smatramo da je to djelovanje moralno dobro ili loše. Stoga relativnost moralnih osjećaja ne dokazuje da jedno djelovanje može biti moralno dobro u jednom društvu, a moralno loše u drugom (Wellman 2001: 113).

Relativnost moralnih koncepata ne implicira da se pripadnici različitih kultura neće slagati u pogledu etičkih pitanja. Ono implicira da do neslaganja neće doći jer su koncepti različiti (Wellman 2001: 114).

Devetu točku čine moralne prosudbe. One mogu imati jednaku valjanost zato što su ili sve jednako valjane ili niti jedna nije. Ako su svi moralni sudovi jednako valjani, onda se objektivna vrijednost moralnog suda može racionalno opravdati. Ali, ta valjanost onda vrijedi samo u društvu čije se društveno prihvaćene premise koriste za opravdanje (Wellman 2001: 115).

Posljednja točka interesa je moralno rasuđivanje. Ono je relativno, a to vodi do zaključka da nema objektivne valjanosti. Međutim, valjanost se ne može isključiti na temelju toga da je rasuđivanje relativno, smatra Wellman. Ako jedna osoba pokušava dokazati drugoj osobi valjanost vlastitog rasuđivanja načelima logike (čak i ako druga osoba ne prihvaća ta načela) možda ju neće uvjeriti, ali može dokazati da su argumenti valjani (Wellman 2001: 118).

6. Tolerancija i poštovanje

U ovom dijelu rada osvrnut ću se na toleranciju koju, čini se, promiče moralni relativizam, ali i na razloge zašto to nije nužno istinito.

Privlačnost moralnog relativizma najviše je posljedica isticanja tolerancije. Suđenje o drugim kulturama vodilo bi kulturnom imperijalizmu koji bi rezultirao ili homogenizacijom ili genocidom i uništenjem. Međutim, ako moralni relativizam tvrdi da ne postoji apsolutna moralna istina, a ujedno je i „jedina tolerantna, a stoga i moralno ispravna pozicija“, dolazi do proturječja (Levy 2004: 52).

Čini se da je zaključak argumenta u korist tolerancije apsolutna istina. Ipak, relativist može tvrditi da nas relativizam na toleranciju obvezuje zbog naših moralnih uvjerenja. Odnosno, da bi se izbjeglo proturječje, relativist može reći da, iako relativizam ne obvezuje svugdje svakoga na toleranciju, on implicitno obvezuje na toleranciju prema drugim moralnim standardima. (Levy 2004: 53).

No, kako relativisti brane svoje stajalište smatrajući da ono ima prednost pred apsolutizmom zbog promicanja tolerancije prema drugim moralnim sustavima, moraju se pozvati na uvjerenja zajednička svim zapadnim liberalima. Relativisti, osim ako su sigurni da su njihovi stavovi bolji, ne mogu drugima nametati svoje stajalište. Prema tome nacisti nisu u krivu za ubijanje semitskog naroda jer je ono ispravno za naciste zbog njihovog uvjerenja.

Relativizam ne podržava tvrdnju da Židovi nisu manje vrijedni kao što ne podržava niti tvrdnju da jesu. Nadalje, Levy (2004: 53-54) kaže da će, ako moramo tolerirati sve što drugi čine, „tada [...] u toleranciji uživati samo moćnici, samo oni koji su u stanju, oružanom silom ili drugim sredstvima, nametnuti svoju volju.“

Vrsta tolerancije na koju antirelativisti mogu pozivati jest ona prema kojoj je potrebno uvažavati običaje drugih kultura, ali sve dok su oni unutar granica nama prihvatljivih aktivnosti (Levy 2001: 55).

6.1. Argument simetričnosti

Levy iznosi argument za to da prihvaćanje relativizma treba dovesti do promicanja tolerancije. U moralnoj raspravi je jedna od dvije postavke nužno istinita: ili sudionik dijeli dovoljno moralnih načela sa suparnikom da se može nadati da će ga uvjeriti ili ne dijeli. Ako sudionici dijele dovoljno zajedničkih temeljnih moralnih načela riječ je o greškama u tumačenju načela ili se griješi sa činjenicama. Istinitost relativizma u tom je slučaju nebitna. U drugom slučaju, kada sudionici ne dijele načela, rasprava će ostati neriješena. Jer ako je relativizam istinit, sudionici se ne mogu nadati da će uvjeriti jedan drugoga. Kada bi jedan od sudionika rasprave sagledao situaciju iz perspektive suparnika, shvatio bi da su im pozicije zrcalne, odnosno, simetrične. Oba sudionika uvjereni su u istinitost svoga stajališta. Ono što vrijedi za jednoga, vrijedi i za drugoga. S obzirom na to, oba sudionika rasprave imaju jednako pravo od drugoga zahtijevati da prihvate njegovo stajalište. Taj zahtjev mogu preoblikovati u to da i jedan i drugi poštuju pravo drugoga da zastupa svoje stajalište. Argument simetričnosti tako daje razlog za toleranciju (Levy 2004: 66-69).

Međutim, sama tolerancija nije ono što afirmira identitet nekog društva kao što to čini priznanje. Za to je potrebna potvrda da je ono vrijedno poštovanja, odnosno, treba prepoznati vrijednost tog društva. Iskazivanje poštovanja ne može biti samo formalno, već istinsko, a tome prethodi prosuđivanje. To znači da o društvu kojemu se želi iskazati poštovanje treba donijeti sud. Međutim, ako je relativizam istinit, ne može se donijeti sud i ne može se osuditi, a na kraju se ne može ni priznati vrijednost društva. No takvo prosuđivanje, prema relativistima, vodilo bi do kulturne asimilacije. Naime, prosuđivanjem bi se došlo do zaključaka o inferiornosti ili superiornosti određenog društva. Superiorne vrijednosti nekog društva mogle bi se prihvatiti, a to prihvaćanje moglo bi voditi do spajanja kultura (Levy 2004: 56-57).

7. Konzervativan ili progresivan

Ovaj dio rada posvećen je utjecaju relativizma na politički život i raspravi oko toga je li on konzervativna ili progresivna pozicija.

Prema relativistima, ako je određeni čin moralno dopustiv kada ga standardi dane kulture dozvoljavaju, onda je pogrešan kada ga zabranjuju. Prema relativizmu moralnih zahtjeva različiti ljudi imaju različite obveze ovisno o vlastitoj kulturi. Ako je za pojedinca ispravno činiti ono što se za njegovu kulturu smatra ispravnim djelovanjem, riječ je o konzervativnoj poziciji (Levy 2004: 70).

Prema normativnom relativizmu su svi reformatorski pokreti bili nemoralni. Feministički pokret je tražio da se žene uključi u politički život smatrajući da je nemoralno njihovo isključivanje. Međutim, relativizam implicira da su feministkinje, kontraintuitivno, bile nemoralne u svojoj borbi. Iako je relativizam prihvaćen zbog promicanja tolerancije i progresivne politike, njegove konzervativne implikacije učinile bi ga odbojnim (Levy 2004: 70-71).

Ipak, nemamo razloga odbaciti relativizam na osnovi konzervativnosti, smatra Levy. Metodom koja se naziva „refleksivni ekvilibrij“ moguće je formulirati intuitivno smislene teorije, a potom te teorije testirati u praksi. Pronalaskom protuprimjera može se reagirati na dva načina. Možemo modificirati intuiciju ako smo sigurni da nam je teorija ispravna ili možemo izmijeniti teoriju ako smo sigurniji da nam je intuicija ispravna. Krajnji cilj ekvilibrija je ravnoteža intuicije i teorije. (Levy 2004: 72).

U nekim slučajevima intuicija se modificira kako bi se uskladila s teorijom. Na primjer, homoseksualnost je u prošlosti smatrana mentalnom bolešću i zlom. Tek sredinom sedamdesetih godina prošlog stoljeća uklonjena je iz Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders Američke psihijatrijske udruge. Do toga su dovela istraživanja na teorijskoj razini koja su dokazala da za homoseksualce nije vjerojatnije da će počinuti kakav zločin nego što je to slučaj za heteroseksualce. Intuicija da je homoseksualnost zlo morala je biti modificirana. (Levy 2004: 73-74).

U drugim slučajevima, teorija je ta koja se usklađuje s intuicijom. U sedamnaestom stoljeću nije bilo moralno pogrešno provoditi pokuse na životinjama. Vjerovalo se da

životinje nemaju dušu te da zbog toga ne osjećaju bol. Razvojem teorije došlo je do njenog mijenjanja i usklađivanja s intuicijom da životinje zbilja osjećaju bol (Levy 2004: 74).

Traženje ravnoteže intuicije i teorije dovodi do radikalnih zaključaka, udaljenih od polazišta. Reformatorsko zahtijevanje mijenjanja načela i postupaka, na temelju samo onih načela koja smo već prihvatili, čine taj zahtjev konzistentnim s relativizmom. Samim time moralni relativizam nije nužno konzervativan (Levy, str. 74-75).

8. Zaključak

Moralni relativizam je zbog svoje teze da ne postoji jedan moral, a koja promiče toleranciju, uvelike raširen izvan filozofskih i antropoloških krugova. Tolerancija i poštovanje koje on traži naizgled ga čine poželjnom i jedinom dobrom pozicijom.

Ipak, zbog svojih stvarnih moralnih implikacija, relativizam podliježe kritikama, kako apsolutista i nihilista, tako i samih relativista koji pokušavaju dati što bolju tezu i opravdanje za nju.

Ono što je cilj relativista jest ponuditi opravdanje za tezu relativizma koje vodi njegovom prihvaćanju kao moralno ispravnog. Argument iz različitosti tako je najčešći argument za relativizam, ali pokazalo se da je temeljna neslaganja moralnih principa u različitim kulturama teško, ili nemoguće, dokazati.

Relativistička teza može biti modificirana na nekoliko načina, ali svaki pokušaj modifikacije sa sobom nosi i nove kritike. Opravdanja koja relativisti nude za svoju tezu, izgleda, ili nisu dovoljno dobro promišljena ili vode u apsolutizam.

Tolerancija, također, kao ono što relativizam promiče čini se kao dobar razlog za prihvaćanje relativizma. Međutim, vidjeli smo da tolerancija nije ono što je nekom društvu bitno. Samo toleriranje običaja i djelovanja koja su protivna vlastitom moralnom kodu nisu važna kao što je to poštovanje kulture. No poštovati drugu kulturu i njezine običaje može i apsolutist.

Nadalje, relativistička se teza može interpretirati kao konzervativna pozicija. Ipak, mogućnost modifikacije relativističke teze, ali i odnosa intuicije i teorije, vodi do promjena u

načelima. Mijenjanje moralnih načela, u skladu s onima već prihvaćenima, može biti i progresivno.

Unatoč snažnim protuargumentima koji pokazuju neutemeljenost moralnog relativizma, relativizam mnogi ipak prihvaćaju. Čini se kako je potrebno još raspravljati kako bi se ili dokazalo da relativizam jest istinit ili pokazalo da je, unatoč raširenosti, neistinit.

9. Popis literature

Berčić, B. (1995.) *Realizam, relativizam, tolerancija*, Rijeka: HKD.

Benedict, R. (2001.) „Anthropology and the Abnormal“, u: P. K. Moser, T. L. Carson (ur.) *Moral Relativism: A Reader*, Oxford – New York: Oxford University Press, str. 80-90.

Levy, N. (2004.) *Moralni relativizam*, Zagreb: Jesenski i Turk.

Sumner, W. G. (2001.) „Folkways“, u: P. K. Moser, T. L. Carson (ur.) *Moral Relativism: A Reader*, Oxford – New York: Oxford University Press, str. 69-80.

Wellman, C. (2001.) „The Ethical Implications of Cultural Relativity“, u: P. K. Moser, T. L. Carson (ur.) *Moral Relativism: A Reader*, Oxford – New York: Oxford University Press, str. 107-123.